

Željko Mardešić: svjedok zaboravljenog dijaloga

Svjedočanstvo dijaloga vjernika i nevjernika s ocjenom današnjega stanja dijaloga

Tonči Matulić
tomatulic@xnet.hr

UDK: 316:2 Mardešić, Ž.
260.2:141.45
261.7

Izvorni znanstveni rad
Primljeno: 16. srpnja 2011.
Prihvaćeno: 2. rujna 2011.

Članak je doradena i proširena verzija izlaganja održanog na znanstvenom simpoziju »Duh i misao Željka Mardešića: metamorfoze svetoga u suvremenom svijetu«, održanom u Zagrebu 17. lipnja 2011., o petoj obljetnici smrti Željka Mardešića. Autor u članku pobliže analizira Mardešićevo svjedočanstvo o osobnom sudjelovanju u dijalogu između vjernika i nevjernika za vrijeme vladavine bezbožnoga komunističkog režima, a na koje se nadovezuje i Mardešićeva i autorova dijagnoza stanja dijaloga u današnjemu hrvatskom društvu i Crkvi. Članak je podijeljen u nekoliko dijelova u kojima autor postupno analizira Mardešića i zajedno s njim razvija svoja promišljanja o važnosti i vrijednosti dijaloga za vjeru i kršćanstvo, ali i za svjetovno društvo. U prvom dijelu autor ističe novost i važnost teološkog otkrića dijaloga na Drugome vatikanskom koncilu, jer je to činjenica koja je odigrala presudnu ulogu ne samo u Mardešićevu osobnom životu kao vjernika, nego i u njegovom profesionalnom životu kao znanstvenika. Na ta se promišljanja nadovezuje kratka, ali bitna misao o teološko-eklezijalnom smislu i značenju dijaloga kao služenja u ljubavi, opet činjenica koja je bitno odredila Mardešićevo djelovanje i istraživanje. U idućem dijelu autor analizira Mardešićev susret s dijaloškim otvaranjem Crkve na Koncilu i njegovo upoznavanje. Na to se onda nadovezuju analize Mardešića kao aktivnog sudionika dijaloga s marksističkim nevjernicima u bivšoj državi te izlaganje Mardešićeve kritičke prosudbe (ne)ostvarenoga dijaloga, bilo onoga s nevjernicima bilo onoga u suvremenoj Hrvatskoj nakon demokratskih promjena. U tom smislu autor istražuje odgovor na pitanje, koje je već postavio Mardešić, gdje su odjednom nestali nevjernici nakon demokratskih promjena? U nastavku članka autor promišlja izazove dijaloga s pogledom u budućnost kojom ne vlada čovjek, nego Bog, a što je presudna poruka duha i slova Koncila koji je Crkvu otvorio dijalogu, tj. Bogu trojstvene ljubavi i posljedično potaknuo je i ohrabrio

na dijaloško otvaranje svijetu, a po primjeru samoga Boga Oca u činu utjelovljenja njegova Sina Isusa Krista u snazi Duha Svetoga. Kršćanski dijalog, stoga, nije nikakva taktika, a još manje pomodarstvo, nego je on eminentno kršćanska zadaća koju zahtijeva evanđeosko obraćenje u vjernosti Isusu Kristu i njegovoj Zaručnici – Crkvi. Na kraju članka autor donosi zaključne misli koje, kao na početku članka, imaju svoje biblijsko- teološko uporište ne bi li prodornije potaknule čitatelja/icu na priznavanje i prihvaćanje bitne kršćanske pretpostavke dijaloga, kako među vjernicima u Crkvi tako i dijaloga sa svijetom, a to je evanđeosko obraćenje. Mardešić je naglašavao obraćenje na koncilsko kršćanstvo, no pod time nije mislio ništa drugo doli samo evanđeosko obraćenje kojemu se iznova podvrgnula sveopća Crkva na Drugome vatikanskom koncilu.

Ključne riječi: Bog, svijet, dijalog, vjernik, nevjernik, Crkva, Drugi vatikanski koncil, marksizam, moderne vrijednosti.

1. Uvodna misao: teološko otkriće dijaloga na Koncilu

U proslavu Pastoralne konstitucije *Gaudium et spes* o Crkvi u suvremenom svijetu Drugoga vatikanskog koncila Katolička crkva svečano izjavljuje da

»Koncil, svjedočeći i izlažući vjeru svega naroda Božjeg što ga je Krist okupio, ne može rječitije dokazati svoju povezanost, poštovanje i ljubav prema cijeloj ljudskoj obitelji u koju je Božji narod smješten negoli tako da s njome započne razgovor [quam instituendo cum ea colloquium] o tim različitim problemima, donoseći svjetlo izneseno iz evanđelja te stavlajući ljudskom rodu na raspolaganje one spasonosne sile koje sama Crkva pod vodstvom Duha Svetoga prima od svojega Utemeljitelja. Valja naime spasiti ljudsku osobu i obnoviti ljudsko društvo.«¹

Koncil odmah u nastavku izjavljuje:

»Zato Sveti sabor, priznajući čovjekov nadasve visok poziv i tvrdeći da je u čovjeka usadeno svojevrsno Božje sjeme, nudi ljudskom rodu iskrenu suradnju Crkve kako bi se uspostavilo ono bratstvo svijetu koje odgovara tom pozivu. Crkvu pritom ne vodi nikakva zemaljska težnja, ona želi samo jedno: pod vodstvom Duha Branitelja nastavljati djelo samoga Krista, koji je došao na svijet da svjedoči za istinu (usp. Iv 18, 37); da spasi, a ne da sudi; da služi, a ne da bude posluživani (usp. Iv 3, 17; Mt 20, 28; Mk 10, 45).«²

Ovim izjavama Koncila prethodile su poruke pape Pavla VI. koji je u svojoj prvoj i nastupnoj enciklici *Ecclesiam suam – Crkvu svoju*, objavljenoj puno prije svečanoga koncilskog prihvaćanja pastoralne konstitucije *Gaudium et spes*,

¹ DRUGI VATIKANSKI KONCIL, *Gaudium et spes. Pastoralna konstitucija o Crkvi u suvremenom svijetu* (7.XII.1965), u: *Dokumenti*, Zagreb, Kršćanska sadašnjost, 2008, br. 3 [dalje GS] (isticanje je naše).

² GS, br. 3 (isticanje je naše).

izjavio da »Crkva mora stupiti u dijalog sa svijetom u kojemu živi. Time će ona sama postati riječ, poruka i razgovor.«³ Čitanjem i pomnijim razmišljanjem nad izjavama i porukama spomenute enciklike zaključujemo kako je *i* ona utrla put, dakako slovom i duhom, velikom koncilskom dijaloškom otvaranju Crkve prema svijetu, o čemu na jedinstven način svjedoči pastoralna konstitucija *Gaudium et spes*, ali ne samo ona, nego i sam događaj Koncila kao takav.

Papa Pavao VI. smatra da je dijalog zapravo evangelizacija te je stoga nužan.⁴ Njegovo ishodište nije u čovjeku, nego u Bogu koji je s ljudima započeo očinski razgovor spasenja koji svoj vrhunac postiže u utjelovljenju Sina Božjega.

»Razgovor spasenja plod je ljubavi i Božje dobrote, naime Bog je tako ljubio svijet da je dao svoga Sina Jedinorođenca (Iv 3, 16). Stoga ni nas na razgovor ne smije poticati ništa drugo osim žarke i iskrene ljubavi.«⁵

Na ovu se izjavu, u svoj svojoj očitosti, nadovezuje i izjava Koncila:

»Tom objavom, dakle, nevidljivi Bog (usp. Kol 1, 15; 1 Tim 1, 17) iz preobilja svoje ljubavi, oslovljava ljude kao prijatelje (usp. Izl 33, 11; Iv 15, 14-15) te s njima druguje (usp. Bar 3, 38) da ih pozove i primi u zajedništvo sa sobom.«⁶

Početak epohalnoga razgovora Crkve sa cijelom ljudskom obitelji u kojoj je ona, kao Božji narod, smještena označilo je ne samo veliku prekretnicu u odnosima Crkve i svijeta, nego prije svega i veliku prekretnicu u odnosima unutar same Crkve. O tome nam živo i nezaboravno svjedočanstvo daje upravo Željko Mardešić, hrvatski katolički intelektualac koji nije skrivao osobno iskustvo prekretnice, a pogotovo nije skrivao sve dobre i poželje posljedice koje su proizašle odatle za Crkvu i njezinu vjeru. U tom smislu Mardešić primjećuje:

»Ulazeći u prijateljski odnos s modernim svijetom, Crkva očito ne namjerava otpočeti s njegovim osudama, nego radije zapodijeva iskreni dijalog, što je ujedno novi i daljnji ključni pojam Drugog vatikanskog koncila. Dijalog već sâm po svojem unutarnjem određenju otkriva da se ne radi toliko o ideološkim sučeljavanjima koliko o strpljivim upoznavanjima.«⁷

Na drugom mjestu još osobnije pojašnjava svoj doživljaj koncilskoga događaja i zajedno s njim dijaloškoga otvaranja Crkve:

»Zato sam Drugi vatikanski koncil dočekao kao oslobođenje, a dijalog kao mogućnost povećanja ljudskosti u svijetu.«⁸

³ PAVAO VI., *Ecclesiam suam. Enciklika o putovima kojima Katolička crkva treba vršiti u naše doba svoju zadaću* (6.VIII.1964), Zagreb, Kršćanska sadašnjost, 1979, br. 67 [dalje ES].

⁴ Usp. ES, br. 66-71.

⁵ ES, br. 75.

⁶ DRUGI VATIKANSKI KONCIL, *Dei Verbum. Dogmatska konstitucija o božanskoj objavi* (18. XI.1965), u: *Dokumenti*, br. 2 [dalje DV].

⁷ Željko MARDEŠIĆ, Politički dualizam i koncilsko kršćanstvo, *Nova prisutnost*, 1 (2003) 1, 5-27, 19. Isto također usp. Željko MARDEŠIĆ, Politički katolicizam i koncilsko kršćanstvo u Hrvatskoj, u: Željko MARDEŠIĆ, *Rascjep u svetome*, Zagreb, Kršćanska sadašnjost, 2007, 873.

⁸ Željko MARDEŠIĆ, O našem koncilskom naraštaju, u: Željko MARDEŠIĆ, *Rascjep...*, 23-24.

Doista, papa Pavao VI. u pojašnjavanju dijaloga kao puta evangelizacije, između ostalog, izjavljuje:

»Dijalog, jednako kao i služenje, jača se u prijateljstvu. Moramo se truditi da sve to, po Kristovu primjeru i u skladu s njegovom zapovijedi (usp. Iv 13, 14-17), imamo na pameti i u život provedemo.«⁹

Dijalog se može voditi samo između konkretnih ljudskih osoba. Ljudska osoba uvijek neizmjerljivo nadilazi ono što je zbog vjere, svjetonazora ili ideologije čini kulturološki različitom od drugih. Ljudska osoba ontološki nije različita od druge ljudske osobe, nego egzistira zajedno s njom na način ontološkoga identiteta »biti čovjek kao osoba«. Dijalog svoje najuzvišenije ishodište ima u Bogu trojstvene ljubavi Oca i Sina i Duha Svetoga,¹⁰ ali ga ima i u čovjeku kao osobi stvorenoj na sliku Božju koja realno bivstvuje kao tjelesno i duhovno, individualno i društveno biće. Stoga je već na osobnoj razini nužno potrebno uspostaviti dijalog među tim dimenzijama. No, ono što bitno određuje ljudsku osobu jest odnos (*relatio*). Osoba bivstvuje na način odnosa, jer drugačije ne može postojati. Životnost odnosa zahtijeva komunikaciju (*communicatio*) preko koje se, i samo preko nje, uspostavlja zajedništvo (*communio*) među ljudskim osobama. Dijalog je, dakle, svjedočanstvo vitalnosti ljudske osobe. Vitalnost ljudske osobe stječe se i usavršava u komunikaciji, odnosno u dijalogu ili razgovoru. Kvaliteta komunikacije stvara kvalitetu zajedništva. Što god je zajedništvo bogatije, otvorenije i obuhvatnije to je ono znak i svjedočanstvo da ljudske osobe ostvaruju raznovrsne – vertikalne i horizontalne, individualne i društvene – odnose, da potvrđuju svoju vitalnost u raznovrsnim komunikacijama (dijalozima) koje svjedoče o realiziranom zajedništvu. Prema tome, dijalog nije nikakva moda, nego etički zahtjev ontološkoga ustrojstva ljudske osobe stvorene na sliku Božju.¹¹

Kršćanski dijalog je služenje u ljubavi

Kristov primjer nam je svima, barem vjernicima, dobro poznat i znano nam je koliko smo uvijek nekako na početku kad se preispitujemo o vjernom i dosljednom nasljedovanju primjera Isusa Krista, osobito u vršenju evanđeoske službe služenja ljudima:

»Ako, dakle, ja – Gospodin i Učitelj – vama oprah noge, treba da i vi jedni drugima perete noge. Primjer sam vam dao, a i vi činite kao što ja vama učinih.

⁹ ES, br. 89.

¹⁰ Usp. ES, br. 73.

¹¹ Opširnije, sustavnije i obuhvatnije se razlaže i rasvjetljava smisao i značenje dijaloga u djelu posvećenom upravo Željku Mardešiću. O tome usp. Bože VULETA, Ante VUČKOVIĆ, Ivan MILANOVIĆ LITRE (ur.), *Dijalogom do mira. Zbornik radova u čast dr. Željku Mardešiću*, Split, Franjevački institut za kulturu mira, 2005. Posebno upućujemo na tekstove I. Kopreka, T. Ivančića i T. Matulića koji podcrtavaju ovdje iznesena promišljanja.

Zaista, zaista, kažem vam: nije sluga veći od gospodara, niti poslanik od onoga koji ga posla. Ako to znate, blago vama, budete li tako i činili!» (Iv 13, 14-17).

Istinsko je blaženstvo, dakle, u vršenju djela ljubavi, a ne samo u poznavanju poruke. Evandeosko svjedočanstvo ljubavi se prije svega daje životom i djelima, a ne samo naukom i govorom. Papa Pavao VI. je izjavio da »taj unutrašnji poriv ljubavi koji teži da prijede u izvanjski dar ljubavi općenito zovemo dijalog«. ¹² Dijalog, kao razgovor, treba rasti iz čina kršćanske ljubavi, a čin se kršćanske ljubavi treba ostvarivati u dijalogu na svim razinama: od osobne i obiteljske preko crkvene i društvene također na svim razinama do ekumenske, međureligijske i međukulturne. Tako svjedočanstvo kršćanske ljubavi u svijetu postaje ujedno svjedočanstvo kršćanskoga dijaloga sa svijetom, ali i obrnuto.

2. Mardešićev susret s dijaloškim otvaranjem Crkve

Duhovskim događajem Koncila Crkva je, ističe Mardešić, započela razgovarati s onima koje prije toga izbjegavala, a to su prije svega kršćani u drugim crkvama i vjernici u nekršćanskim religijama.

»No Crkva svoj pogled uzdiže iznad podijeljenih kršćana i nekršćanskih religija, zahvaćajući svjetovno društvo i modernitet, nudeći im obostrani otvoren i iskren razgovor o svim gorućim prijeporima današnjice. Taj se dijalog vodi s kulturom, znanošću i filozofijom, kao i s onima koji drukčije misle u političkim, društvenim i gospodarskim pitanjima.« ¹³

Na ovu općenitu prosudbu nadovezuje se i Mardešićeva konkretna prosudba stanja dijaloga nakon Koncila u Hrvatskoj. Pritom valja imati na umu komunistički kontekst u kojemu se koncilaska novost odvijala na našim prostorima, ali ne samo gledom na vjernike, nego i gledom na nevjernike. Mardešić ističe da »ono što je u pogledu slobode za kršćane bio Drugi vatikanski koncil, to će za dogmatske ljevičare postati veliki pokret studentske protukulture u zapadnjačkim modernim društvima«. ¹⁴ Time hoće reći da se dijaloško otvaranje Crkve na Koncilu nekako istovremeno podudaralo sa slabljenjem dogmatskoga marksizma i političke represije u bivšoj državi, činjenica koja je pogodovala započinanju dijaloga u Hrvatskoj. Pritom se prije svega misli na dijalog s marksističkim nevjernicima.

Prije nego što predstavimo Mardešićevu prosudbu tog dijaloga na temelju njegovih osobnih sjećanja, a ne sustavnih znanstvenih istraživanja, ovdje najprije želimo skrenuti pozornost na veliko oduševljenje koncilskim događajem

¹² ES, br. 66.

¹³ Željko MARDEŠIĆ, *Politički dualizam...*, 19-20. Isto usp. Željko MARDEŠIĆ, *Politički katolicizam i koncilsko kršćanstvo u Hrvatskoj*, u: *Rasjcep...*, 873.

¹⁴ Željko MARDEŠIĆ, *O našem koncilskom naraštaju*, u: *Rascjep...*, 16.

i dijaloškim otvaranjem Crkve u Hrvatskoj netom je Koncil bio zaključen. Kao prilog tome Mardešić, između ostalog, navodi pravu eksploziju katoličke izdavačke djelatnosti:

»U Zagrebu se ponovno pojavljuje *Bogoslovska smotra*, a u Splitu počinje izlaziti *Crkva u svijetu*. Novost su svakako zagrebački *Svesci* i isusovački *Obnovljeni život*, dok je *Marulić* svoje stranice otvorio mnogim zapostavljenim laicima iz kršćanskog podzemlja. Najnaprednijim se svakako iskazao *Glas Koncila* koji je prednjačio u otvorenosti i dijalogu s drugima i drukčijima.«¹⁵

Osnivanje Centra za koncilska istraživanja, dokumentaciju i informacije *Kršćanska sadašnjost*, 22. veljače 1968. godine Mardešić ne spominje izravno,¹⁶ nego više neizravno, ali nesumnjivo s oduševljenjem i odobravanjem:

»No čini se da su primjeri [konkretnoga dijaloga, op. a.] ipak najviše doprinijeli otvaranju novih i obećavajućih obzora. U tome je zacijelo tada prednjačio zajednički pothvat prevođenja Biblije u izdanju *Kršćanske sadašnjosti*, u čemu su sudjelovali ne samo teolozi i bibličari nego pjesnici i jezikoslovci različitih uvjerenja. Bio je to prvi zajednički javni dijalog dobronamjernih ljudi u hrvatskom društvu koji je svjedočio mogućnost intelektualnog suživljenja, a ne samo iščekivanja krajnjeg političkog obračuna.«¹⁷

Mardešić ne prešućuje konkretne plodove tih susreta u dijalogu.

»Postali smo dobri prijatelji i ugodni sugovornici na brojnim znanstvenim skupovima i izvan njih, gdje smo zajedno učili snošljivost, dijalog, ljudskost i otvorenost. (...) Pokazalo se da nismo bili ideologizirani bojovnici sa skrivenim političkim nakanama, nego pristojni ljudi i tražitelji boljeg u sebi i oko sebe.«¹⁸

Kad se ljudi iskreno susreću u dijalogu tada nema gubitka, nego svi ponešto dobiju. Susret u dijalogu je uistinu put očovječenja čovjeka.

No, od raznih oblika dijaloga ovdje nas posebno zanima Mardešićevo svjedočanstvo dijaloga s nevjernicima. Po njegovom sudu takav oblik dijaloga također može doprinijeti boljitku svijeta i očovječenju čovjeka.¹⁹ Papa Pavao VI. je u prvom krugu dijaloga Crkve sa svijetom, odmah nakon dijaloga s čovječanstvom kao takvim,²⁰ stavio dijalog s poricateljima Boga koji, što zbog naravi nevjere što zbog društvenih okolnosti u kojima se nevjera prisilno nameće, nije nimalo jednostavan i lak, a često je i nemoguć. No, Pavao VI. izjavljuje »(...) za onoga koji ljubi istinu, diskusija je uvijek moguća.«²¹

¹⁵ *Isto*, 20.

¹⁶ O osnivanju, razvitku, radu i djelatnosti *Kršćanske sadašnjosti* tijekom četrdeset godina njezinog postojanja vidi u: usp. Bono Zvonimir ŠAGI (ur.), *Kršćanska sadašnjost u misli svojih utemeljitelja tijekom razvitka i djelovanja u vremenu*, Zagreb, *Kršćanska sadašnjost*, 2008.

¹⁷ Željko MARDEŠIĆ, O našem koncilskom naraštaju, u: *Rascjep...*, 15.

¹⁸ *Isto*, 18.

¹⁹ Usp. Željko MARDEŠIĆ, *Politički dualizam...*, 20. *Isto* usp. Željko MARDEŠIĆ, *Politički katholicizam i koncilsko kršćanstvo u Hrvatskoj*, u: *Rascjep...*, 873.

²⁰ Usp. ES, br. 100-101.

²¹ ES, br. 105.

Na ovom mjestu dobro se prisjetiti koncilске izjave po kojoj ne malu odgovornost za masovnu pojavu ateizma snose i sami vjernici zbog antisvjedočanstva.²² Crkva stoga napominje da vjernici imaju odgovornost zapodjenuti prijateljski dijalog s onima koji ne vjeruju, jer

»Crkva, premda potpuno odbacuje ateizam, ipak iskreno izjavljuje da svi ljudi – oni koji vjeruju i oni koji ne vjeruju – moraju pridonositi ispravnoj izgradnji ovoga svijeta u kojem zajedno žive. To se, dakako, ne može dogoditi bez iskrenog i razboritog razgovora.«²³

U tom je smislu zanimljivo Mardešićevo svjedočanstvo o važnom institucionalnom pothvatu Crkve u onodobnoj državi koji se zbio osnivanjem Tajništva za dijalog s onima koji ne vjeruju pri Biskupskoj konferenciji Jugoslavije, a po uzoru na istoimeni vatikanski dikasterij. Mardešić je postao član Tajništva od njegova osnivanja zajedno s članovima iz Slovenije: Antonom Stresom, današnjim ljubljanskim nadbiskupom, Francom Rodéom, današnjim kardinalom i umirovljenim prefektom Kongregacije za institute posvećenoga života, pokojnim Francom Perkom, beogradskim nadbiskupom i Janezom Juhantom, profesorom filozofije na ljubljanskom Teološkom fakultetu, zatim iz Bosne i Hercegovine: s pokojnim Pavlom Žanićem, mostarskim biskupom i I. Čavar te iz Hrvatske: s Marijanom Jurčevićem, dominikancem i umirovljenim profesorom dogmatike na Teologiji u Rijeci, Špirom Marasovićem, konventualcem i umirovljenim profesorom moralne teologije na KBF-u Sveučilišta u Splitu, Josipom Čurićem, isusovcem i umirovljenim profesorom filozofije na KBF-u Sveučilišta u Zagrebu, Tomom Verešom, dominikancem i profesorom filozofije na Filozofskom fakultetu Družbe Isusove u Zagrebu te S. Ešešom. Mardešićevim riječima:

»Bilo je to iznimno pametno i zabavno društvo prijatelja i dobrih znanaca. Razgovarali smo između sebe slobodno i bez zagriženosti, svjesni svoje odgovornosti i pozvanosti. Dapače, za nas je komunističko okruženje bilo više poticaj i izazov nego povod za uvećani prezir i netrpeljivost. Bili smo prije svega kršćani i stručnjaci, a tek onda ideolozi i političari.«²⁴

Tajništvo je, prema Mardešićevu svjedočenju, osim stručnoga rada na kritičkom proučavanju odnosa marksizma i kršćanstva u raznim praktičnim (npr. školski udžbenici) i teorijskim (marksistička ideologija) oblicima, organiziralo i jedan susret katoličkih teologa i marksističkih stručnjaka za religiju. Na njemu su zajedno sudjelovali predstavnici crkvene hijerarhije i komunističke vlasti.

»Sve je bilo u znaku dijaloga, otvorenosti i razumijevanja. Čovjek da ne povjeruje vlastitim očima: je li to možda sve skupa san ili već java.«²⁵

²² Usp. GS, br. 19.

²³ GS, br. 21. Također usp. DRUGI VATIKANSKI KONCIL, *Lumen gentium*. Dogmatska konstitucija o Crkvi (21.XI.1964), u: *Dokumenti*, br. 16 [dalje LG].

²⁴ Željko MARDEŠIĆ, O našem koncilskom naraštaju, u: *Rascjep...*, 21.

²⁵ *Isto*, 22.

3. Mardešić kao aktivan sudionik dijaloga s marksističkim nevjernicima

Mardešić nije naveo datum ni mjesto održavanja spomenutoga susreta teologa i marksista. Ovaj prilog nema pretenzije na iscrpnost pa je previše očekivati da idemo dalje istraživati detalje tog susreta, onkraj dostupne nam literature. Mardešić pritom ne misli na međunarodni forum kojega u jednom predavanju na njemačkom jeziku spominje pokojni Vjekoslav Bajsić, profesor filozofije na Katoličkome bogoslovnom fakultetu Sveučilišta u Zagrebu, o odnosu Crkve i društva u Jugoslaviji, a kojega je Stjepan Kušar preveo na hrvatski i uvrstio u četvrti svezak Bajsićevih izabranih spisa. U Bajsićevu predavanju saznajemo za dijalog vjernika i nevjernika na međunarodnoj razini:

»Dijalog koji se od 1967. kroz jednu godinu odvijao između marksističkih profesora i teologa – znakovito je da je do prvog ozbiljnijeg kontakta došlo u Marianskim Láznyma (Marienbad) – relativno je brzo stavio na svjetlo dana spoznaju da s humanističkog stajališta zapravo nije bilo poteškoća u razumijevanju ili ih je bilo vrlo malo. Nakon Drugog vatikanskog koncila pružila se kršćanima mogućnost shvatiti ateizam kao jednu ljudsku mogućnost i ateističkom sugrađaninu priznati njegovo puno ljudsko dostojanstvo. Nešto slično razradili su neki marksisti i s obzirom na religiju. Bilo je čak nekih marksističkih nacrti i tumačenja u kojima je religija i u socijalističkoj budućnosti zadobila humanističku i društveno legitimnu i opravdanu ulogu.«²⁶

U navedenom se tekstu nalaze dvije podudarnosti s Mardešićevim svjedočanstvom.

Prvo, dijalog vjernika, poglavito teologa i marksističkih nevjernika, bio je znak vremena onoga doba u međunarodnim okvirima. Drugo, s katoličke strane dijalog je omogućen duhom i slovom Drugoga vatikanskog koncila koji je potaknuo i ohrabrio dijaloško otvaranje Crkve prema svijetu, a to znači prema drugima i drugačijima. S marksističke strane dijalog je omogućen događajem »revolucije 1968. godine«. Ipak, od svega je važnije zapaziti sličnost Mardešićeva i Bajsićeva svjedočenja u dijelu ljudskoga susreta i uzajamnoga ljudskog razumijevanja. Vjernici i nevjernici su ljudske osobe, dakle slike Božje i imaju jednako ljudsko dostojanstvo i na njemu utemeljena neotuđiva ljudska prava i slobode. Razne stvari unose podjele i razdore među ljude. No, podjele i razdori se ne mogu uspoređivati s onim što je svim ljudima zajedničko: da je svaka ljudska osoba stvorena na sliku Božju i kao takva posjeduje nepovredivo i apsolutno ljudsko dostojanstvo koje svjedoči ontološku u etičku jednakost svih ljudi pred Bogom. Ako su takvi pred Bogom, onda su još i više jedni pred drugima.

Susrete u dijalogu i odnose među ljudima treba graditi i razvijati na tom zajedničkom temelju koji je nerazoriv jer mu je čuvar i jamstvo živi i čovjeko-

²⁶ Vjekoslav BAJSIĆ, Crkva i društvo u Jugoslaviji, u: *isti, Dijalog, reagiranja, polemike*, prir. Stjepan KUŠAR, Zagreb, Kršćanska sadašnjost, 2003, 98.

ljubivi Bog koji je svoje milosrdno lice objavio na licu Isusa iz Nazareta. Temelj ljudskoga dostojanstva, stoga, nije stvar osobnoga izbora, nego je to ontološka datost koju je Bog stvorio i opskrbio je vlastitom vrijednosnom konzistencijom koja je apsolutna i nepovrediva. Ako humana etika pretpostavlja ontoantropologiju, kao što to teologija neprestano ponavlja (*agere sequitur esse*), onda temeljna Božja zapovijed u međuljudskim odnosima može glasiti ovako: *Poštuj čovještvo (bogosličnost) u svakom čovjeku!* No, apsolutno poštivanje čovjества u svakom čovjeku moguće je samo ako se poštuje njegov transcendentni temelj koji osigurava apsolutnu bezuvjetnost za takvo poštivanje. Uvjereni smo da je upravo ta činjenica nadahnula Kanta u definiranju kategoričkog imperativa: *Djeluj tako da čovještvo u svojoj osobi, kao i u osobi drugoga, uvijek tretiraš kao svrhu, a nikad kao puko sredstvo.*

Pokojni nadbiskup i metropolit splitsko-makarski Frane Franić, jedan od aktivnih sudionika i kreatora dijaloga Crkve i marksizma u bivšem režimu, ustvrdio je da bi

»najvažniji predmet našeg dijaloga s marksizmom moglo biti pitanje čovjeka, pitanje humanizma. (...) A budući da je glavna točka našega dijaloga i naše suradnje s marksistima humanizam, mislim da bismo morali dodati još neku distinkciju, da se dijalog prebrzo ne dovrši. Ta je distinkcija u mogućnosti da nas naš transcendentni humanizam može alijenirati od našeg ljudskog imanentnog humanizma i zatvoriti u neki apstraktan transcendentni humanizam. Nije lako sačuvati ekvilibrij između ta dva vida humanizma, jednako kao što to nije lako ni između imanencije i transcencije Božje, naravnog i nadnaravnog reda.«²⁷

Iako je Franićevo promišljanje impostirano teorijski, ono je posve zaokupljeno obnovom kršćanske prakse, tj. ispravnim evanđeoskim odnosom prema konkretnome čovjeku i njegovim stvarnim, a ne izmišljenim potrebama. U suprotnom, zauzimanje za integralni i transcendentni humanizam lako se pretvara u lijepo sročenu teoriju bez praktičnih posljedica, a što je već neka definicija ideologije. Praksa ljubavi i služenja konkretnome čovjeku glavni je izazov poslijekoncilске obnove Crkve. U središte djelovanja i poslanja Crkve nisu stvari, definicije i strukture, nego konkretnu čovjeku sa svim svojim radoštim i nadama, žalostima i tjeskobama.²⁸

Tako je teološki princip Utjelovljenja dobio zasluženno mjesto u suvremenom navještaju vjere. Navještaj vjere koji zanemaruje i preskače konkretnoga čovjeka zapravo zanemaruje i preskače temeljnu istinu vjere: događaj utjelovljenja

²⁷ Frane FRANIĆ, Marksistička misaonost i naši mladi u sadašnjem času, u: Frane FRANIĆ, *Putovi dijaloga*, Split, Crkva u svijetu, 1973, reprint 2000, 135-136.

²⁸ Usp. GS, br. 1. Da je tomu tako svjedoči i blaženi Ivan Pavao II. koji je na početku svoga pontifikata, točnije u svojoj prvoj i nastupnoj enciklici *Redemptor hominis – Otkupitelj čovjeka* (1979) izjavio da je put Crkve konkretan čovjek, tj. da Crkva u svome poslanju i djelovanju želi služiti konkretnome čovjeku, dakle ne teorijskoj definiciji čovjeka, nego konkretno egzistirajućem čovjeku u svim (ne)prilikama njegove egzistencije. To je posve u duhu glasovite izjave sv. Ireneja: *Gloria Dei homo vivens!*

vječnoga *Logosa*, kao druge božanske osobe u čovjeku Isusu iz Nazareta. Zane-marivanje te istine zavodi na stranputice manihejski nastrojenoga idealističkog spiritualizma koji u svijetu, u materiji, u tijelu, u seksualnosti vidi samo zlo i naopako. To više nije kršćanstvo, nego ideologija. Kršćanstvo je osvjedočenje vjere u živoga Boga trojstvene ljubavi Oca i Sina i Duha Svetoga, a ne vjera u sofisticirane teorije i vebna zdanja i povijesna postignuća. Kršćanstvo je osvjedočenje nade u ispunjenje svih Božjih obećanja u Isusu Kristu, raspetome i uskrsnome Gospodinu, a ne nade u bolju budućnost koju ljudi očekuju od svoga rada. Kršćanstvo je osvjedočenje ljubavi Presvetoga Trojstva koja se po Duhu Svetome razlijeva u duše vjernika, a ne ljubavi zarobljene u okove strasti, sebičnosti, isključivosti i proračunatosti.

4. Mardešićeva kritička prosudba (ne)ostvarenoga dijaloga

Dijalog vjernika i nevjernika u bivšem režimu, o kojemu Mardešić osobno svjedoči, nije bio jedini oblik.

»Nekako u isto doba [sedamdesetih i osamdesetih godina, op. a.] smo mi u *Crkvi u svijetu* proširili dijalog s modernim društvom u najširem smislu riječi.«²⁹

U nastavku istih promišljanja kaže da su u

»*Crkvi u svijetu* bili jako zauzeti u promicanju dijaloga s nevjernicima, pa nam je to onda izgledao poglaviti zadatak i obveza. U tome se baš nismo ni u čemu razlikovali od Kršćanske sadašnjosti. (...) Stoga je taj dijalog jedini uspio i bio hvaljen u zemlji i inozemstvu.«³⁰

Mardešićeva osobna sjećanja na zbivanja za vrijeme i nakon Koncila, ipak, poprimaju sasvim drugačije tonove u dijelu njihove kritičke prosudbe. Naime, Mardešić u tom dijelu otvoreno i (samo)kritički analizira stvarne domete poslijekoncilske obnove Crkve u Hrvatskoj, posebno pak pod vidom (ne)ostvarenoga dijaloga. On priznaje da su tu lako uočljivi neki prividi ili, njegovim riječima,

»mislim na neke naše krive procjene i ocjene društvenog stanja i idejnog utjecaja u postkoncilskom razdoblju. Gledano s današnjih vidika i kasnijih raspleta izgleda da smo posve pogrešno smatrali da je prihvat i pouka Drugog vatikanskog koncila – ali jednako i marksističkog uvjerenja – općenit i osjetno veći nego što je on u stvarnosti to zaista bio i ostao.«³¹

Razloge za to Mardešić prepoznaje u činjenici po kojoj su se vjernici koncilskog nadahnuća uglavnom družili jedni s drugima bez puno dodira i utjecaja na stoljetno nepromijenjeni pučki katolicizam. Crkvena je baza, župnička i

²⁹ Željko MARDEŠIĆ, O našem koncilskom naraštaju, u: *Rascjep...*, 22.

³⁰ *Isto*, 28.

³¹ *Isto*, 24-25.

vjernička, ostala daleko od koncilskoga duha i nauka.³² Iz toga Mardešić izvodi jedan važan zaključak. Naime, »tek je jedan uzak i vrlo mali sloj vjernika – uglavnom teološki izobraženih i zauzetih gradskih svećenika i laika – prihvatio obnoviteljski duh Drugog vatikanskog koncila. Drugo je ostalo po starom.«³³

Drugi vatikanski koncil je među bitne zadaće Crkve uvrstio dijalog, kako unutar same Crkve tako i sa svijetom. U to su bili uključeni razni oblici dijaloga, od dijaloga s drugim Crkvama (ekumenizam) preko dijaloga s drugim religijama (međureligijski dijalog) i s modernom kulturom do dijaloga s nevjernicima. Mardešić prosuđuje da u pogledu na poslijekoncilska vremena »lako uočavamo da je dijalog s nevjernicima u društvu bio prevladavajući u odnosu na sve druge spomenute dijaloge. Jedino mu se mogao staviti uz bok onaj s pravoslavljem.«³⁴ Crkveno pamćenje poslijekoncilskog gibanja u Hrvatskoj čuva jedino spomen na »dijalog s nevjernicima u hrvatskom društvu. Uz male stanke i zastoje taj će uspješni dijalog trajati više od dvadeset godina i polučiti zaista vrijedne rezultate, jamačno više nego u ijednoj drugoj zemlji u svijetu.«³⁵ Vjerujemo mu na riječ, iako ne bi bilo na odmet provesti sustavno istraživanje koje bi tu prosudbu potvrdilo u širem kontekstu.

Najslabiji dijalog se vodio među vjernicima unutar same Crkve. Mardešić se stoga s nevjericom pita: »Kako se, dakle, moglo dogoditi da razgovaramo s nevjernicima, a u isti mah zatvaramo razgovor između nas vjernika.«³⁶ Novost Drugoga vatikanskog koncila je nosila sobom teološku prihvatljivost, ali i veliku političku opasnost.

»Ta je mogućnost dvostruke optike – teološke i političke – umnožila nespornizume. Govorili smo isto, a mislili oprečno. Jedni su razmišljali na oporbu komunizmu, a drugi na obnovu kršćanstva u duhu Drugog vatikanskog koncila, što je međutim međusobno bilo nespojivo.«³⁷

Nesporazumi su posebno vidljivi u onodobnom tisku. U dijelu tiska se može ispod religioznog govora razabrati otvorena politička polemika protiv režima, a u drugom dijelu se može razabrati otvoreni dijalog s predstavnicima tog režima.³⁸ Na kraju svojih kritičkih prosudbi Mardešić se najprije pita: »Ima li u nas kršćana još koncilskog dijaloga s nevjernicima izvan Crkve?«³⁹ Odmah zatim se pita o još važnijemu: »Ima li u nas koncilskog dijaloga između vjernika unutar Crkve?«⁴⁰ U ovom nas doprinosu posebno zanima odgovor na prvo pitanje o dijalogu s nevjernicima.

³² Usp. *isto*, 25.

³³ *Isto*.

³⁴ *Isto*, 26. Također usp. *isto*, 30.

³⁵ *Isto*, 27.

³⁶ *Isto*, 28. Također usp. *isto*, 30.

³⁷ *Isto*, str. 29.

³⁸ Usp. *isto*, 30.

³⁹ *Isto*, 31.

⁴⁰ *Isto*.

Dijalog s nevjernicima u bivšem režimu, prema svjedočanstvu našega autora, bio je jedini oblik dijaloga. No, o tome ne svjedoči samo Mardešić, nego i već navedena dvojica aktivnih sudionika tog dijaloga nadbiskup Frane Franić i Vjekoslav Bajsic. Nisu ni oni jedini. Nediljko Ante Ančić, splitski teolog, u svojoj kratkoj bilanci stanja Crkve u socijalizmu jasno kaže da je dijaloga s marksističkim ateistima u bivšem režimu bilo i da je doprinosa smanjenju tenzija, barem s onima s kojima se dalo razgovarati, budući da je bilo i onih koji su zastupali ortodoksni marksizam s bojovnom isključivošću. Među sudionicima razgovora s ateistima s katoličke strane posebno navodi nadbiskupa Franu Franića, zatim teologe Tomu Vereša, Miju Škvorca, Špiru Marasovića i Ljudevita Rupčića te laike Jakova Jukića [Željko Mardešić] i Branimira Lukšića.⁴¹ Ančić ne pretendira na iscrpnost, stoga imena mnogih sudionika ne navodi, ali to nimalo ne utječe na glavnu činjenicu da je bilo dijalog s marksističkim nevjernicima s kojima se dalo razgovarati.

»Koncilsko otvaranje prema svijetu i modernom društvu (osnovano je vatikansko Tajništvo za nevjernike) ohrabrialo je teologiju da proučava fenomen masovne nevjere i raspravlja s konkretnim oblikom te nevjere, kakav je bio prisutan u nas kao bitna odrednica tadašnjeg političkoga i društvenog sustava.«⁴²

Držimo izuzetno važnom Mardešićevu prosudbu da dijalog s marksističkim ateistima »nije bila taktika nego pokušaj ostvarivanja Drugog vatikanskog sabora. Bilo je jamačno onih koji su dijalog shvaćali kao nerazboritost i popuštanje, vjerujući da je bolje pričekati povoljnije prilike«, a odmah zatim nastavlja: »Ako budemo čekali najbolji trenutak, vjerojatno će nam proći sve vrijeme, jednako za molitvu i za dobrotu.«⁴³ U dijalog s nevjernicima se nije ulazilo iz pomodarstva ili interesa, nego iz dubokog uvjerenja da se otajstvo kršćanske vjere cjelovito svjedoči samo u dijalogu, odnosno u susretu među ljudskim osobama. Takav susret i kad je čisto kurtoazne prirode, za vjernika uvijek označava susret među osobama stvorenim na sliku Božju. To je, dakle, zahtjev Božje stvarateljske ljubavi, a ne samo dobre volje pojedinaca.

5. Gdje su odjednom nestali komunistički nevjernici?

Više je nego indikativna Mardešićeva opaska koja definira paradoks hrvatske zbilje: »Sad kad su otpali strahovi [jer piše nakon demokratskih promjena, op. a.], nema se zapravo s kim razgovarati. Od pustih ateista u doba komunizma nitko

⁴¹ Usp. Nediljko A. ANČIĆ, Glavni naglasci u teološkoj pokoncilskoj misli, *Bogoslovska smotra*, 70 (2000), 3-4, 552-554. Isto također usp. Nediljko Ante ANČIĆ, *Crkva u društvenim promjenama. Ekleziološka promišljanja*, Split, Crkva u svijetu, 2007, 25-28.

⁴² Nediljko Ante ANČIĆ, *Crkva u društvenim promjenama...*, 27.

⁴³ Jakov JUKIĆ [Željko MARDEŠIĆ], *Lica i maske svetoga. Ogledi iz društvene religijologije*, Zagreb, Kršćanska sadašnjost, 456.

se živ ne javlja za dijalog. Svi su preko noći nestali.«⁴⁴ No, jesu li uistinu nestali? Nismo skloni pomisliti da je Mardešić bio uvjeren da su baš svi ateisti preko noći nestali. On je osobno doživio ugasnuće jedinog do jučer aktivnog dijaloga, onog s nevjernicima. Danas, nažalost, više nema nikakvog dijaloga i to ne treba posebno ni dokazivati ni argumentirati. On sam je do svoje smrti neprestano ponavljao da više nema nikakvog dijaloga, da nitko ni s kim više iskreno ne dijalogizira, nego sve, samo i posvuda politička trgovina i truli kompromisi.

Zašto više nema dijaloga? Odgovor na to pitanje držimo izuzetno važnim jer on stavlja na test vjerodostojnost naše predanosti obnovi Crkve prema zahtjevima Koncila. Na Mardešićevu se konstataciju nadovezuju i promišljanja još jednog uglednog katoličkog intelektualca akademika Ivana Supičića koji je u predavanju *Kriza vrednotâ i kultura*, održanom na XLI. teološko-pastoralnom tjednu u Zagrebu 2001. godine, primijetio da je »više nego začudno kako se u našoj hrvatskoj, napose kršćanskoj javnosti u postkomunističkom vremenu premalo raspravlja o ateizmu, i to gotovo kao da ga nije ni bilo, premda nas je njegov val kobno pogađao tijekom dugih desetljeća.«⁴⁵ Istu misao je zadržao nepromijenjenom i u ponovnom izdanju teksta tog predavanja gotovo deset godina kasnije.⁴⁶ To je drugi glas čovjeka koji zasigurno ne govori napamet i bez razloga. Iako se uvijek u svemu nađe poneki izuzetak,⁴⁷ ipak je opća ocjena o totalnom iščeznuću dijaloga s nevjerom točna i utoliko bolno istinita. Ta bi istina zasigurno manje boljela kad ne bi otkrivala akutni nedostatak bilo kakvog dijaloga u Crkvi, ali i Crkve sa svijetom u Hrvatskoj. Događaji i gibanja na političkom, ekonomskom i nadasve društvenom planu u Hrvatskoj nakon završetka Domovinskoga rata do danas daju neoborivo svjedočanstvo ne samo o nedostatku bilo kakvog konstruktivnog dijaloga među pojedincima i društvenim skupinama, nego kudikamo više svjedoče da »ovakve« događaje i »ovakva« gibanja u Hrvatskoj i nije moguće dokraja razumjeti bez iskrenoga i poštenog odgovora na pitanje o stanju dijaloga u hrvatskom društvu. Naš odgovor nije ni preuranjen ni preuzetan, nego je jednostavno gola činjenica protiv koje nema argumenta. Naime, u Hrvatskoj ne postoji nikakav oblik iskrenoga i prijateljskog dijaloga. A jer ne postoji nikakav dijalog onda niti može niti stvarno postojati društveni konsenzus o bilo kojem bitnom – vrijednosnom – pitanju koje se tiče svih hrvatskih građanâ. U tom smislu je doslovno iluzorno očekivati postojanje društvenoga konsenzusa o bitnim nacionalnim interesima koje državne politike trebaju bezuvjetno poštivati i promicati u svom djelovanju.

⁴⁴ Isto.

⁴⁵ Ivan SUPIČIĆ, *Kriza vrednotâ i kultura*, *Bogoslovska smotra*, 71 (2001) 2-3, 391.

⁴⁶ Usp. Ivan SUPIČIĆ, *Za univerzalni humanizam. Prema potpunijoj čovječnosti*, Zagreb, Kršćanska sadašnjost, 2010, 292-293.

⁴⁷ Usp. Tonči MATULIĆ, *Metamorfoze kulture. Teološko prepoznavanje znakova vremena u ozračju znanstveno-tehničke civilizacije*, Zagreb, Glas Koncila, 2008, poglavlje XI. Ateizam, 260-356. Također usp. isti, *Pojava i značenje novog ateizma. Je li posrijedi stvarna provokacija vjeri i teologiji?*, *Crkva u svijetu*, 45 (2010) 4, 438-466.

No, vratimo se preko noći iščezlim nevjernicima u Hrvatskoj nakon demokratskih promjena, koji zasigurno imaju svoje »nevidljive prste« u onemogućavanju bilo kakvog dijaloga u hrvatskom društvu. Do demokratskih promjena nevjernika je bilo posvuda jer je pristajanje uz bezbožnu marksističku ideologiju bilo *conditio sine qua non* bilo kakvog društveno relevantnog, a pogotovo političkog djelovanja. Jesu li onda nevjernici uistinu preko noći iščezli? Obratili se na kršćansku vjeru sigurno nisu, jer je takvo obraćenje dugotrajan proces koji bitno uključuje raskajano priznanje vlastite krivnje i preuzimanje odgovornosti za počinjeno zlodjelo. To dosad u Hrvatskoj nitko nije učinio, osim nekih pojedinaca. Bit će prije da su se vješto kamuflirali u demokratsku retoriku i pozu, ali im je mentalitet ostao nedirnut, odnosno zarobljen okovima isključivosti, netrpeljivosti, bezboštva te bezuvjetne političke podobnosti i poslušnosti. Prosudujemo da je to, ako već ne jedini, onda svakako jedan od glavnih krivaca za permanentnu opstrukciju svakog oblika prijateljskoga i iskrenog dijaloga u hrvatskom društvu.

Dok Mardešić ističe da izgleda kako su svi dojučerašnji (neupitni!?) ateisti preko noći nestali, dotle Supićić ističe da se pravimo kao da komunističkog ateizma uopće nije ni bilo. Supićić je u svojim promišljanjima dosljedan pa dodaje:

»Ipak, njegova je [ateizma, op. a.] prisutnost i danas sasvim razvidna, pa se dijalog s ateistima, napose marksističkima, nameće ne samo kao filozofska nego i kao kulturna potreba. No, nema i ne može biti ni s kime drugim ikakva dijaloga bez dijaloga, ponajprije, sa samim sobom, bez jednog dubljeg promišljanja i shvaćanja kako vlastitog tako i tuđeg identiteta te vlastitih i tuđih stavova spram sebe i drugih.«⁴⁸

Na tom se tragu pitamo, jesmo li mi katolici sami sebe uistinu dobro razumjeli, kako naš identitet tako i nove društveno-političke okolnosti, kad smo odustali ne samo od dijaloga s ateistima, nego i od dijaloga uopće? Budući da je budućnost uvijek pametnija od sadašnjosti, odgovor na postavljeno pitanje će morati pričekati neka bolja vremena za dijalog.

6. Pogled u budućnost kojom ne vlada čovjek, nego Bog

Snažni utjecaji europskih lijevofilozofskih gibanja na domaću marksističku scenu, s jedne, te koncilskog otvaranja Crkve na hrvatske vjernike, s druge strane, stvorili su atmosferu popuštanja koja je utjecala na društveno ozračje u kojemu je dolazilo do međusobnog otvaranja i dijaloškog susretanja među marksističkim nevjernicima i katoličkim vjernicima. Opširno svjedočanstvo o tome, a koje se može uzeti kao svojevrsna kritička bilanca odnosa Crkve i onodobnoga društva te u njemu dijaloga vjernika i marksističkih nevjernika,

⁴⁸ Ivan SUPIČIĆ, *Za univerzalni humanizam...*, 293.

nalazimo kod Željka Mardešića, ali i kod pokojnoga Vjekoslava Bajsića,⁴⁹ također povjerljivoga svjedoka onodobnih zbivanja.

Valja reći da je Mardešićeva prosudba susreta i dijaloga vjernika i nevjernika duboko subjektivna, ali ona nipošto nije subjektivistička. Kad kažemo da je subjektivna mislimo na plemenita stremljenja i stanje njegove ljudske duše kao katolika i odanoga Kristovog učenika, a ne na konačnu znanstvenu, povijesnu i bilo kakvu institucionalnu prosudbu dometa i rezultata tog dijaloga. Iz današnje perspektive mnoge nam stvari o kojima je Mardešić pisao i svjedočio nakon demokratskih promjena postaju jasnije.

Mardešićevo svjedočanstvo o dijalogu vjernika i nevjernika je zasigurno moguće ispravno shvatiti samo u svjetlu njegova osobnog obraćenja, a kako je on to običavao stalno isticati, na koncilsko kršćanstvo.⁵⁰ Poznato nam je što znači evanđeosko obraćenje. No, što barem djelomično znači takozvano koncilsko obraćenje dobro ilustrira jedna misao pape Benedikta XVI. izrečena u govoru na Sveučilištu u Regensburgu:

»Ovaj pokušaj kritike modernoga razuma iznutra, načinjen samo u grubim crtama, uopće ne podrazumijeva da se sad treba vratiti unatrag, prije prosvjetiteljstva, odbacujući uvjerenja modernoga doba. Ono što je u razvoju modernoga duha valjano priznaje se bez zadržke: svi smo zahvalni za veličanstvene mogućnosti koje je taj duh otvorio čovjeku i za unaprjeđenja na ljudskom polju koji su nam darovani.«⁵¹

⁴⁹ Usp. u djelu Vjekoslav BAJSIĆ, *Dijalog, reagiranja, polemike*, prir. Stjepan KUŠAR, Zagreb, Kršćanska sadašnjost, 2003, cjeline: Dijalog kršćana i ateista. Čovjek i njegova stvarnost kao temelj mogućnosti dijaloga (11-21); Stavovi kršćana prema dijalogu s marksistima (22-28); Smisao i problemi dijaloga danas (29-35); Dijalog i kategorija kolonijalne svijesti (36-48); Otvorenost kršćana za dijalog (51-58); Okrugli stol o dijalogu kršćana i marksista – Jugoslavija (59-86); Crkva i država u Jugoslaviji (89-93); Crkva i društvo u Jugoslaviji (94-103); Današnja problematika dijaloga. Izvješće Papinskom tajništvu za one koji ne vjeruju (11. veljače 1984.) (104-108); Ideologije, mentaliteti i kršćanska vjera. Odgovor na anketu Papinskom tajništvu za one koji ne vjeruju o ideologijama, mentalitetima i kršćanskoj vjeru (1987), (109-114); Kako suvremenom čovjeku govoriti o Bogu? Odgovor na upitnik za pripremu Glavne skupštine Papinskoga tajništva za dijalog s onima koji ne vjeruju (ožujak 1994.) o temi »Kako suvremenom čovjeku govoriti o Bogu?« (115-119).

⁵⁰ Pojam koncilskog kršćanstva u smislu kako ga koristi Željko Mardešić valja uzeti i razumjeti samo u jednom i jedinom smislu: napuštanje tradicionalnoga integrističkog i fundamentalističkog odnosa prema svijetu, od kojih su jedan i drugi duboko dualistički i utoliko protuevanđeoski nastrojeni, a usvajanje dijaloškoga i služiteljskog odnosa prema svijetu i čovjeku što odgovara dosljednom nasljedovanju života i nauka Isusa Krista i njegova Evanđelja. Kršćanstvo, odnosno pripadnost zajednici Kristovih učenika Crkvi jedino je vjerodostojno kad ostvaruje autentičnu ljudskost i ljubav u svijetu, a ne kad se iscrpljuje u osudama svijeta, drugih i drugačijih. Nabranje tuđih zala i laži nikad neće samo po sebi povećati vlastito dobro i istinu. Vlastito dobro i istinu valja ostvarivati i svjedočiti životom, tj. djelovanjem i ponašanjem, jer se bez toga dobrota i istinitost neće očitovati u svijetu. Nije dovoljno reći da pripadam Crkvi, nego valja osobno ostvarivati ono što Crkva u svojoj biti jest – »puk okupljen polazeći od jedinstva Oca i Sina i Duha Svetoga« (sv. Ciprijan).

⁵¹ BENEDIKT XVI., Glaube, Vernunft und Universität. Erinnerungen und Reflexionen. Ansprache von Benedikt XVI. bei dem Treffen mit den Vertretern aus dem Bereich der Wissenschaften (12.09.2006), http://www.vatican.va/holy_father/benedict_xvi/speeches/2006/september/documents/hf_ben-xvi_spe_20060912_university-regensburg_ge.html (10.06.2011).

Priznavanje »uvjerenja modernoga dobra« i bespogovorno prihvaćanje »valjanih dimenzija razvoja modernoga duha« bila su i ostala uvjerenja koja je osobno baštinio i Željko Mardešić. Ta su mu uvjerenja priskrbila i veliku radost i veliku žalost. Na osobnoj razini je prihvaćao te novosti, uviđajući njihovu pravu vrijednost i hitnost za ostvarivanje kršćanskoga – crkvenog – poslanja u suvremenom svijetu. Na razini crkvene zajednice je opažao, s prolaskom vremena, porast nepovjerenja prema tim novostima što je uzrokovalo ponovno buđenje integralističkih i fundamentalističkih tendencija među vjernicima.⁵² To svjedoči njemu, a i nama danas, da duh i misao Koncila nisu zaživjeli i uhvatili dubljega korijena u dušama i srcima vjernika. Da bi se to uistinu dogodilo potrebno je, njegovim riječima, obraćenje na koncilsko kršćanstvo, a to uvijek uključuje istinsko evanđeosko obraćenje koje se treba dogoditi u društveno-povijesnom kontekstu priznavanja »uvjerenja modernoga doba« i bespogovornog prihvaćanja »valjanih dimenzija razvoja modernoga duha«.

Na veliku radost hrvatskih vjernika dogodilo se i to da je papa Benedikt XVI. u Hrvatskom narodnom kazalištu u Zagrebu 4. lipnja 2011., a pred nekoliko stotina predstavnika hrvatskoga akademskog, kulturnog, političkog, poduzetničkog, društvenog, diplomatskog i vjerskog života, izjavio jezično malo drugačiju, ali po smislu identičnu poruku:

»Valja priznati i razvijati velika dostignuća modernoga doba, to jest, priznavanje i jamstvo slobode savjesti, ljudskih prava, slobode znanosti i time, slobodnoga društva, ali pri tom zadržati otvorenima razum i slobodu prema njihovu nadnaravnom temelju, kako bi se izbjeglo to da se ta dostignuća samo-izbrišu, kao što nažalost nerijetko možemo ustvrditi.«⁵³

Ova bi papina izjava zasigurno pobudila u Mardešiću veliko oduševljenje da je među živima. No, valja reći da je sad, ipak, u prednosti u odnosu sve, pa i na papu, jer je sada njegovo oduševljenje potpuno. Sada ima savršenu spoznaju Božjega otajstva, onako kako je i sâm (bio) spoznat od Boga dok je bio među nama živima. Dakle, sada više ne spoznaje kroz ogledalo, kao u zagonetki, nego sada spoznaje kroz blaženo gledanje (*visio beatifica*) licem u lice Boga onakvim kakav on uistinu jest (usp. 1 Kor 13, 12).

Mardešić je do spomenutih uvjerenja došao kroz svoje osobno iskustvo katoličkoga vjernika u susretu s Koncilom koji je Crkvu obvezao logikom »podanašjenja« (*aggiornamento*). Odgojen je i odrastao u duhu pretkoncilskoga katolicizma o kojemu je, kao sociolog religije i društveni religijolog, ali i kao

⁵² Usp. Željko MARDEŠIĆ, Politički dualizam..., 21-26. Također usp. Željko MARDEŠIĆ, Politički katolicizam i koncilsko kršćanstvo u Hrvatskoj, u: *Rascjep...*, 876-886.

⁵³ BENEDIKT XVI., Govor prigodom susreta s predstavnicima civilnoga društva, svijeta politike, sveučilišta, kulture i poduzetništva, diplomatskoga zbora i vjerskih vođa u Hrvatskom narodnom kazalištu u Zagrebu (04. 06. 2011), u: http://www.vatican.va/holy_father/benedict_xvi/speeches/2011/june/documents/hf_ben-xvi_spe_20110604_cd-croazia_hr.html (13.06.2011).

uvjereni katolik, napisao brojne studije i članke.⁵⁴ Na tom putu katoličkoga duhovnog i intelektualnog sazrijevanja dogodio mu se Drugi vatikanski koncil u čijem je događaju, odnosno i duhu i slovu prepoznao jedno sasvim novo lice Katoličke crkve. Na tom novom – ili točnije rečeno obnovljenom – licu Crkve otkrio je mnoštvo novih crta koje su Crkvu učinile mlađom, ljepšom i privlačnijom, ali ne na prvom mjestu u odnosu na stanje duha i svijesti modernoga čovjeka, nego prije svega u odnosu na evanđeoski duh i slovo, tj. na osobu Isusa Krista, Zaručnika Crkve. Prema njegovom osobnom svjedočanstvu Koncil ga je natjerao da u susretu sa živom osobom Isusa Krista i izvornim kršćanstvom stavi u pitanje ideološki ustrojeni tradicionalni katolicizam svjetovnih pretenzija koji je, kao takav, bio u stalnom i otvorenom sukobu s »uvjerenjima modernoga doba«, osuđujući bez umora jednostrano sve »razvoje modernoga duha« do događaja Koncila.

Koncil je u Mardešiću oslobodio ne samo vjeru zatvorenu u zabrane i osude i u strahu od svijeta, nego mu je oslobodio i samu egzistenciju od radikalne rascjepanosti na dvije, činilo se dotad, nepomirljive polovice – crkveno-vjerničku i svjetovno-građansku. To je jedan od glavnih razloga zašto njegovo posthumno objavljeno impozantno djelo nosi naslov *Rascjep u svetome*. Da riječ *rascjep* pogađa u bit stvari svjedoči i jedna izjava pape Benedikta XVI. Naime, u govoru o odnosu Crkve i moderniteta papa kaže da je posrijedi

»neprovareno su-postojanje i mimo-postojanje temeljne kršćanske volje i novoga svjetonazora koji obilježava sav život. Stoga se može govoriti o nekoj vrsti *shizofrenije*, podijeljene egzistencije. Moramo težiti za tim da oboje [Crkva i modernitet, op. a.], koliko se god može povezati, bude uklopljeno jedno u drugo. Biti kršćanin ne smije postati neka vrsta arhaičnoga sloja, kojega se na neki način čvrsto držim i donekle živim *pored* modernosti. Ono je samo nešto životno, nešto moderno, što određuje i oblikuje čitavu moju modernost – te je utoliko i istinski grli.«⁵⁵

Ove riječi bi trebalo prvo čuti i k srcu primiti naše crkveno vodstvo od kojega se očekuje da zajedno sa svjedočanstvom vjernosti crkvenoj predaji daju svjedočanstvo vjernosti kršćanskoj životnosti, modernosti i mladosti. Sve dok u hrvatskim vjernicima bude prevladavala »neka vrsta shizofrenije« odnosno »podijeljene egzistencije«, bit će iluzorno očekivati od njih, ali i od crkvenoga vodstva, da znaju i umiju povezivati i uklapati moderne vrijednosti u kršćanstvo. Žalost je tim veća što je upravo povijesno kršćanstvo utjelovljeno u Crkvi

⁵⁴ Od svega toga ovdje izdvajamo najvažnije: usp. Jakov JUKIĆ [Željko MARDEŠIĆ], *Povratak svetoga. Rasprava o pučkoj religiji*, Split, Crkva u svijetu, 1988; usp. *isti*, Treći dio: pogled na hrvatski katolicizam, u: *isti*, *Lica i maske svetoga...*, 431-513; također usp. *isti*, Četvrti dio: Sveto u hrvatskom društvu, u: *isti*, *Rascjep...*, 733-886; također usp. *isti*, Crkva i suvremeni svijet: današnje perspektive, *Bogoslovska smotra*, 75 (2005) 3, 905-936.

⁵⁵ BENEDIKT XVI., *Svjetlo svijeta. Papa, Crkva i znakovi vremena*, Razgovor s Peterom Seewaldom, Split, Verbum, 2010, 73-74 (isticanje je naše).

duhovna i idejna pradomovina svim važnim modernim vrijednostima.⁵⁶ Te se vrijednosti u suvremenom društvu potvrđuju na svjetovan način, dakle bez neposrednog doticaja s Bogom, pa onda nikoga ne treba iznenađivati činjenica što često dolazi do pretjerivanja i prekoračivanja moralnih granica.

Vjerniku je jasno da se čovjek bez Boga lako gubi u iluzijama vlastite svemoći. Tada više nije riječ o zakonitoj autonomiji čovjeka, nego o samoproglashenoj apsolutnoj autonomiji koja čovjeka i društvo vodi u destrukciju i nihilizam. No, samo zreli i odgovorni kršćani, dakle kršćani izliječeni od »shizofrenije« ili od »podijeljene egzistencije« mogu dati odlučujuće svjedočanstvo i primjer autentičnih granica u suvremenome društvu. A kad smo već kod teme dijaloga, onda je sasvim umjesno zapitati se: kako suvremeni kršćani mogu dati odlučujuće svjedočanstvo i primjer dijaloga u društvu i svijetu ako sami nemaju izgrađen *habitus* dijaloga, kao vrijednosti i kao prakse u crkvenoj zajednici kojoj pripadaju? Kršćansko svjedočanstvo i primjer iskrenoga i prijateljskog dijaloga trebat će čekati neka druga, kaže se, bolja vremena. No, nakon događaja osobe Isusa Krista za vjernika je svako vrijeme bolje vrijeme. Zbog toga je na vjernicima enormna i neuklonjiva odgovornost pred Bogom, ali i Crkvom, kao Kristovom Zaručnicom. Odugovlačenje se dijaloga više ne može stavljati pod plašt korisne crkvene taktike, nego je ono u duhu i slovu evanđeoske poruke razobličeno kao vjersko antisvjedočanstvo.

Upravo je Mardešić spomenutu shizofreniju davno i prije mnogih u Crkvi razotkrio i shvatio te je krenuo putem kojega priželjkuje i Papa, a to je uklapanje Crkve i moderniteta jedno u drugo koliko god je to moguće, ali ne ishitreno i pomodarski, nego zbog evanđeoskoga svjedočanstva i na temelju ispravnoga vrednovanja odnosa između vjere i razuma. Istinu valja tražiti u plodnom dijalogu između društva i religije, odnosno razuma i vjere.

»Razum je *vazda potrebit pročišćenja vjerom*, a to također vrijedi i za politički razum, koji sebe ne smije držati svemogućim. No isto tako je i *religija potrebita pročišćenja razumom* kako bi očitovala svoje autentično ljudsko lice. Svakim prekidom tog dijaloga razvoj čovječanstva plaća veoma veliku cijenu.«⁵⁷

Od dijaloga vjernika s nevjernicima još važniji i hitniji je dijalog vjere i razuma, teologije i moderne znanosti.

Mardešić je mudro i razborito i, dakako, s velikim olakšanjem usvojio obnovljenu – koncilsku – logiku Crkve u odnosu prema svijetu, ističući osobno posebnu važnost dijaloga u Crkvi i dijaloga Crkve, odnosno vjernika sa svijetom, zatim slobodu savjesti i zakonitu autonomiju ovozemaljskih stvarnosti.⁵⁸

⁵⁶ Korisno štivo koje svojim analizama i porukama ide posvema u tom smjeru vidi: René RÉMOND (prir.), *Velika iznašašća kršćanstva*, Zagreb, Kršćanska sadašnjost, 2010.

⁵⁷ BENEDIKT XVI., *Caritas in veritate. Enciklika o cjelovitome ljudskom razvoju u ljubavi i istini* (29.VI.2009), Zagreb, Kršćanska sadašnjost, 2009, br. 56 (isticanja su u tekstu).

⁵⁸ Usp. Željko MARDEŠIĆ, *Politički dualizam...*, 18-19. Također usp. *isti*, *Politički katolicizam i koncilsko kršćanstvo u Hrvatskoj*, u: *Rascjep...*, 871-875.

Odsada, naime, dobar vjernik/ca nije više katolički bojovnik integrističkoga kova s pretenzijama političkoga vladanja nad svijetom, nego je odsada on/ona osoba koja ponizno slijedi dinamiku evanđeoskoga obraćenja u suvremenom društvu s njegovim pozitivnim postignućima koja realno postoje samo zato jer svoje idejno i duhovno ishodište imaju u kršćanstvu. Potrebno je odvažiti se na put evanđeoskoga obraćenja, a ne trijumfalistički prebirati po povijesti i isticati samo ono što ide u prilog. Bez evanđeoskoga obraćenja nema plodova dostojnih Božjega kraljevstva, tj. dobrote, ljubavi, mira, milosrđa, oprost i pomirenja za boljitak suvremenoga svijeta i očovječenje suvremenoga čovjeka.

7. Zaključne misli

Dobra kršćanska osoba se ne postaje pukom deklarativnom pripadnošću vjerskoj zajednici, nego stalnim radom na planu osobnoga obraćenja, na svojim moralnim, intelektualnim i duhovnim kvalitetama i sve to, dakako, uz pomoć Božje milosti. Kršćaninom se ne rađa, nego se postaje.⁵⁹ Postati kršćaninom moguće je samo kroz obraćenje. Za razliku od toga čovjekom se rađa, a ne postaje se. Postati čovjekom dano je u činu ljudskoga rađanja po Božjemu naumu. Međutim, dobrim čovjekom, u kršćanskom i moralnom smislu, postaje se, a ne rađa se. To pretpostavlja rad i napor oko cjelovitoga i autentičnoga ljudskog odgoja, tj. svih dimenzija ljudske osobe. I to je ta krucijalna razlika između puke izvanjske pripadnosti crkvenoj zajednici, koja se ne hrani duhovnim plodovima obraćenja, dotično nadnaravnom vjerom, nadom i ljubavi, nego ideološkom svijesti i politikanstvom, s jedne strane, i nutarnje pripadnosti crkvenoj zajednici koja pretpostavlja preobraženo čovječstvo snagom milosti Duha Kristova, s druge strane. »Tako, je li tko u Kristu, nov je stvor. Staro uminu, novo gle, nastaj« (2 Kor 5, 17).

To je, po našem sudu, jedini i glavni razlog zbog kojega Mardešić s velikim oduševljenjem govori ne samo o dijaloškom otvaranju Crkve na Koncilu prema svijetu, nego i o konkretnim oblicima dijaloga u partikularnim crkvama diljem svijeta pa tako i u Hrvatskoj (onda kao dijelu SFRJ). On svjedoči o dijalogu u kojemu je sam osobno sudjelovao, dakle o dijalogu s marksističkim nevjernicima. Njegovo oduševljenje se temelji na oslobođenju energije autentične ljudskosti koju su vjernici mogli pokazati i posvjedočiti u susretu s nevjernicima. Katolik je najprije čovjek, ljudska osoba, a onda sve ostalo, ali posve svjesna da je stvorena na sliku Božju i otkupljena na sliku Kristovu. Iste je misli gajio i pokojni splitsko-makarski nadbiskup i metropolit Frane Franić, jedan od aktivnih ne samo sudionika, nego i kreatora dijaloga s nevjernicima u bivšem režimu. Ko-

⁵⁹ »Fiunt, non nascuntur Christiani«, u: TERTULIJAN, *Apologeticum*, 18, 4. Opširnije o tome vidi u: Alojzije HOBLAJ, Dva Tertulijanova načela u katekumenskom pastoralu, *Bogoslovska smotra*, 58 (1988) 4, 80-90.

liko se Mardešić nadahnjivao riječima, porukama i gestama svoga splitskoga natpastira lako nam je dokučiti, jer se Franićeva »dijaloška baština« smješta u samo središte okvira poslijekoncilskog dijaloga s marksističkim nevjernicima na našim prostorima o kojemu, kao aktivan sudionik i svjedok, piše i raspravlja Mardešić.⁶⁰

Kad se u novije vrijeme sa svih strana čuje govoriti o krizi kršćanstva, o radikalnoj dekristijanizaciji čitavih narodâ i kulturâ, poglavito na Zapadu, tada se premalo vodi računa o prije spomenutom suodnosu »biti dobar čovjek« i »biti dobar vjernik«. Držimo da uopće nije riječ o krizi kršćanstva, nego isključivo o krizi onoga što se olako naziva(lo) kršćanstvom, a da s kršćanstvom nije imalo niti ima čvrste nutarnje veze. Tu tvrdnju možemo potkrijepiti mislima francuskog kardinala Jeana Daniéloua, a koje prepričava Frane Franić u svom napisu o marksizmu i mladima:

»Mi smo kršćani u stvari još samo obraćeni pogani, tj. u našem se kršćanstvu mogu otkriti elementi starog poganstva iz kojeg su naši predi, prije 1300 godina ili više, bili obraćeni. Prema tome, mogu se naći u nama elementi magije koja vidi u prirodnim silama prisutnost nadnaravnih sila pa te sile nastoji s pomoću molitava i drugih vjerskih 'obrednih čina' podložiti u svoju ovozemaljsku korist. Ili se pak mogu otkriti u našoj vjeri elementi takva poganstva koje ne vjeruje u aktivnu nazočnost Božju u ovom našem svijetu, jer 'se u njemu sve odvija kao da Boga nema'.«⁶¹

U tome i prepoznajemo glavni problem što mnogi kršćani žive kao da Boga nema (indiferentizam, praktični ateizam), a mnogi koji prakticiraju eklezijalnu vjeru žive kao da Bog nije ljubav očitovana i darovana u Isusu Kristu snagom Duha Svetoga za svakog čovjeka i za sve ljude pa se olako zapliću u mreže vjerskoga integriteta i fundamentalizma koji su najnotornije vjersko antisvjedočanstvo i nagrđivanje lica Kristove Zaručnice – Crkve.

Valja nam krizu koja pogađa eklezijalno kršćanstvo shvatiti i prihvatiti u logici kršćanske nade. To podrazumijeva, riječima apostola Pavla: »Znamo doista: ako se naš zemaljski dom, šator taj, razruši, imamo zdanje od Boga, dom nerukotvoren, vječan, na nebesima« (2 Kor 5, 1). Nemamo za čim žaliti jer ono što se je raspalo i što se još uvijek raspada, bilo je i određeno za raspadanje. »Što je od tijela rođeno, tijelo je; i što je od Duha rođeno, duh je« (Iv 3, 6). Ono tjelesno umire i propada, a ono duhovno raste i živi. Apostol Pavao je s nevidenom jasnoćom objasnio značenje života po Duhu: »Dà, oni koji žive po tijelu, teže za onim što je tjelesno; a koji po Duhu, za onim što je Duhovo: težnja je tijela smrt, a težnja Duha život i mir. (...). A vi niste u tijelu, nego u Duhu, ako Duh Božji prebiva u vama. A nema li tko Duha Kristova, taj nije njegov« (Rim 8,

⁶⁰ O tome konkretno i sustavno vidi u: Frane FRANIĆ, *Putovi dijaloga...* cjeline: Marksistička misaonost i naši mladi u sadašnjem času (125-144); Prisutnost Crkve u socijalističkom društvu (Refleksije o Protokolu), 179-185 te Teologija i revolucija (226-243).

⁶¹ Frane FRANIĆ, Marksistička misaonost i naši mladi u sadašnjem času, u: *isti, Putovi dijaloga...*, 130-131.

5-6.9). Dakle, sve što je rođeno od Duha neprolazno je i nepropadljivo. To trajno ostaje. Zato nas ne zanima samo misao, nego nas kudikamo više zanima duh Željka Mardešića. Sve nas upućuje na zaključak da je njegov duh bio posve nastanjen duhom Koncila, a to zato jer je u koncilskome duhu prepoznao svježinu i životnost Duha osobe Isusa Krista.

Kriza kršćanstva je, dakle, završena jednom za svagda u pashalnom otajstvu Isusa Krista: kroz muku i smrt Isus Krist je ušao u slavu uskrsnuća i uzašašća. Sve krize kršćanstva nakon te velike krize, koja je ujedno otkupiteljska i spasiteljska, ljudske su krize, odnosno povijesne krize samih kršćana koji trebaju stalno umirati sebi da bi u njima mogao živjeti Krist. »Zaista, zaista, kažem vam: ako pšenično zrno, pavši na zemlju, ne umre, ostaje samo, ako li umre, donosi obilat rod« (Iv 12, 24). Kroz bolno umiranje u tijelu, kršćanin se rađa na novi život u Duhu. U tom smislu kršćanin mora stalno imati na umu Isusovu opomenu: »Donesite, dakle, plod dostojan obraćenja. I ne usudite se govoriti u sebi: 'Imamo oca Abrahama!' Jer, kažem vam, Bog iz ovog kamenja može podići djecu Abrahamovu. Već je sjekira položena na korijen stablima. Svako, dakle, stablo koje ne donosi dobra roda, siječe se i u oganj baca« (Mt 3, 8-10). Takozvana kriza kršćanstva, a ističemo *takozvana* jer je tu prije svega riječ o kršćanskoj krizi kršćana, označava već eshatološku sječicu besplodnih stabala koja više ne samo da ne donose dobra roda, nego ne donose nikakva za duh kršćanstva relevantnoga roda. K tome, na drugom je mjestu Isusova riječ još dramatičnija: »Zato će se – kažem vam – oduzeti od vas kraljevstvo Božje i dat će se narodu koji donosi njegove plodove!« (Mt 21, 43).

Kad Isusove opomene dovedemo u suodnos s izjavama o priznavanju »uvjerenja modernoga dobra« i bezpogovornom prihvaćanju »valjanih dimenzija razvoja modernoga duha«, ali i o daljnjem »razvijanju velikih dostignuća modernoga doba«, onda nam mnogo toga teološki postaje jasnije što nam je činiti. Tada će nam biti lakše razumjeti i Isusovu pouku: »Vjetar puše gdje hoće; čuješ mu šum, a ne znaš odakle dolazi i kamo ide. Tako je sa svakim koji je rođen od Duha« (Iv 3, 8).

S dubokim uvjerenjem i poštovanjem držimo da je Mardešićev život uistinu bio živo svjedočanstvo čovjeka rođenog odozgo, od Duha i preporođenog snagom milosti Kristove. Plodove duhovnog preporođenja nije ljubomorno čuvao samo za sebe, nego ih je rado dijelio s drugima u zgodno i nezgodno vrijeme. To je razlog zašto on i dan danas, pet godina nakon fizičke smrti, uspijeva oduševiti i okupiti oko svoga intelektualnoga i duhovnoga nasljeđa iskrene tražitelje istine i klanjatelje Bogu u duhu i istini (usp. Iv 4, 24).

Tonči Matulić

Željko Mardešić: witness to a forgotten dialogue.

Testimony to a dialogue between believers and non-believers with a view of the present status of the dialogue

Summary

The contribution is an updated and extended version of a paper presented at the scientific symposium on the »Spirit and Thought of Željko Mardešić: Metamorphoses of the Sacred in Modern World« that took place in Zagreb on 17 June 2011, on the occasion of the fifth anniversary of the death of Željko Mardešić. The author analyses in detail Mardešić's testimony to his personal involvement in the dialogue between believers and non-believers under godless communist regime, followed by Mardešić's and the author's diagnosis of the status of the dialogue in today's Croatian society and the Church. The article is divided into several sections in which the author fully analyses Mardešić and together with him develops his ideas about the relevance and value of dialogue to faith and Christianity and to secular society. In the first section the author points out the novelty and importance of the theological discovery of dialogue at the Second Vatican Council, a fact that played an essential role not only in Mardešić's personal life as a believer, but also in his professional life as a scientist. These contemplations are followed by a brief but vital thought about theological and ecclesial purpose and meaning of dialogue as serving in love, again a fact that essentially defined Mardešić's activity and research. In the next section the author analyses Mardešić's experience of dialogue opening by the Church at the Council. This is followed by analyses of Mardešić as an active participant in the dialogue with Marxist non-believers in the former state and a presentation of Mardešić's critical evaluation of the dialogue (non-)realised with non-believers or in modern Croatia after the democratic changes. In this context the author examines the answer to the question already asked by Mardešić: where have suddenly the believers disappeared after the democratic changes? The author goes on to contemplate the challenges of the dialogue with a prospect of the future that is not governed by man but by God, which is the essential message of the spirit and letter of the Council that opened the Church to dialogue i.e. God. Christian dialogue is, consequently, not tactics, and even less a fad, it is an eminently Christian task required by the evangelic conversion in staying faithful to Jesus Christ and the Church. Finally, the author makes his conclusions that have their biblical and theological foundation, in order to more poignantly encourage the reader to recognise and accept the essential Christian assumption of dialogue among believers in the Church and with the world, and this is the evangelic conversion. Mardešić emphasised the conversion to Council Christianity, meaning the evangelic conversion to which the universal Church returned at the Second Vatican Council.

Key words: God, world, dialogue, believer, non-believer, Church, Second Vatican Council, Marxism, modern values.